

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ
ТОРАЙҒЫРОВ УНИВЕРСИТЕТІ**

**МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН
ТОРАЙҒЫРОВ УНИВЕРСИТЕТ**

**«XIII ТОРАЙҒЫРОВ ОҚУЛАРЫ» АТТЫ
ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҒЫЛЫМИ-ТӘЖІРИБЕЛІК
КОНФЕРЕНЦИЯСЫНЫҢ
МАТЕРИАЛДАРЫ**

**МАТЕРИАЛЫ
МЕЖДУНАРОДНОЙ
НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКОЙ КОНФЕРЕНЦИИ
«XIII ТОРАЙҒЫРОВСКИЕ ЧТЕНИЯ»**

ТОМ 2

**ПАВЛОДАР
2021**

Раймбекова С. Ж. Актуальные проблемы филологии	75
Смагулова А. М., Шакирова А. Ж. Аббревиатура в грамматике говорящего: экспериментальное исследование	77
Смағұл Б. Е., Каиргельдина Л. Д., Апаев К. Е. Изучение английского с помощью видеоигр	85
Смольянинов В. Д., Исина Г. И. Прецедентный материал как отражение языковой личности в литературе.....	89
Терехина В. С., Оспанова Д. Қ. Көркем шығармадағы гендерлік портрет	96
Трушева Ш. Ж., Трушев А. Қ., Трушев Ә. А. Дәстүрлі шешендік сөздер – рухани байланыс (Мәшһүр Жүсіп, Сұлтанмахмұт).....	101
Цветкова А. Д., Остапенко Н. С. Концепт «Вода» в фольклорной картине мира (на материалах сборника Павлодарского Прииртышья).....	107
Цветкова А. Д., Швец А. Н. Авторское видение исторической личности в романе С. Муканова «Промелькнувший метеор».....	113
Шаикова Г. К. Глаголы слухового восприятия	119
2.2 Тарих, археология және этнографияның өзекті мәселелері	
2.2 Актуальные вопросы истории, археологии и этнографии	
Азербайев А. Д. К вопросу о бытовом историцизме	123
Акишев А. А., Токтасынова Р. М. Муражайтанудың ғылыми пән ретінде қалыптасуы	126
Алина М. К. Қазақстандағы 1930 жылдағы ашаршылық: тарихи жады мәселелері	130
Авдиенко Л. С., Амренова Т. Б. Алихан Букейханов и идея независимости Казахстана	135
Батталов А. Б. Исторические особенности столицы Алашской автономии.....	140
Ельмуратова Б. Ж., Кулумбаева М. Ж., Аубакиров М. Н. Важность исторических источников – фонды личного происхождения	144
Жаскайрат К. Р., Нургожина Б. В. Слово творца, звучащее столетиями.....	148
Жұмаділдаева Б. Е. «Мәңгілік ел» – жалпыұлттық идеясын іске асыру барысында қоғамдық ғылымдардың қызметі	152

Икласов А. Е., Турлыбекова А. М. Повседневность скандинавских добровольцев СС в боях 1944-45 годов. Курляндский котёл.....	155
Кубеева Л. А., Рахимов М. И. Акбар – великий правитель моголов.....	159
Нығмет С. Н., Оразалина А. Б. Баянаула тауларындағы табиғи тас мүсіндері	164
Сдыков М. Н., Каженова А. С. Актуальные проблемы археологии Казахстана	168
Тихомиров Ю. В. О значении материалов открытых источников для каталогизации бумажных денежных знаков в бонистике	174
Торайғыров Е. М. Вклад национальной интеллигенции в формирование государственной территории советского Казахстана	179
Туранова Г. Д., Козьмин Н. А. Гусиный перелет современные проблемы памятника	185

2.3 Психология ғылымы дамуының өзекті мәселелері

2.3 Актуальные проблемы развития психологической науки

Алимханова Г. С., Нургалиева М. Е. Жоғары сынып оқушыларын толеранттылыққа тәрбиелеу	189
Баужанов Х. Қ. Жат ағымдардың жастар санасына әсері.....	194
Әнуарбек Д. А., Тайболатов Қ. М. Психикалық ауытқулары бар адамдарға қоғамның қатынасы	198
Касейнова Б. Н., Сабирова Р. Ш. Мир психодиагностики	203
Ксембаева С. К., Аужанов О. Изучение проблемы психического здоровья подростков в г. Павлодар в период пандемии Covid-19.....	209
Мейрамғалиева А. Б. Психикалық бөгелесі бар балалардың дамуындағы заманауи мәселелері	214
Омарова А. К. Білім берудегі психологиялық қызметтің өзекті мәселелері.....	219
Оразбаева Д. А., Жумадилова К. К. Адаптация детей в ДОУ	225
Сембина А. Б., Тулжова Г. М. Развитие коммуникативных навыков персонала, находящегося в непосредственном контакте с клиентами.....	229
Тен Р. В. Механизмы формирования игровой зависимости на примере современных многопользовательских онлайн-игр.....	233

непосредственно палеонтологического характера – названия животных, найденных на Гусином перелете. Вся информация теста была взята с табличек в музее под открытым небом. Согласно результатам опроса, студенты имеют очень скудное понимание, какой важностью обладает памятник и что там было найдено.

Несмотря на открытие музея под открытым небом, современная молодежь не проявляет интереса к истории палеонтологического места. Для того, чтобы заинтересовать жителей нашей области и других государств, необходимо проведение туристических маршрутов к памятнику, организация экскурсий для школьников, студентов, жителей Павлодара.

Еще одним вопросом памятника является его недостаточная изученность и малое количество экспонатов в нашем краеведческом музее. Поскольку основные исследования и раскопки проводились в советский период, все найденные останки вывозились в Ленинград, где и остаются по сей день. В краеведческом музее Павлодара находится лишь малая часть находок. Чтобы исправить ситуацию, следует возобновить раскопки на месте Гусиного перелета. Это пополнит коллекцию местного музея и даст большее понимание палеонтологической истории памятника.

Гусиный перелет – один из самых значимых палеонтологических памятников мира. Это захоронение планетарной важности, которое проливает свет на историю эволюции фауны Старого Света. Я считаю, такому памятнику необходимо соответствующее внимание – и оно будет уделено. Уже был построен палеонтологический музей под открытым небом – один из немногих подобных объектов во всем мире, – теперь же очередь за тем, чтобы популяризировать памятник и сделать его жемчужиной нашего города.

ЛИТЕРАТУРА

1 Алиясова В. Н., Ахметов К. К., «Гусиный перелет» уникальный памятник природы . Звезда Прииртышья — 2002, 11 апреля

2 Горбунов С. «Гусиный перелет» хватит ли сил для старта. Казахская правда. 18.01.13

3 Алиясова В.Н., Шестакова А.Н., «Памятник природы «Гусиный перелет»: изучение и сохранение», ПГПУ, международная научно-практическая конференция «инновационные технологии развития современной науки» Пермь, 15 июня 2016 года

2.3 Психология ғылымы дамуының өзекті мәселелері 2.3 Актуальные проблемы развития психологической науки

ЖОҒАРЫ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫН ТОЛЕРАНТТЫЛЫҚҚА ТӘРБИЕЛЕУ

АЛИМХАНОВА Г. С.

магистрант, Торайғыров университеті, Павлодар қ.

НУРГАЛИЕВА М. Е.

PhD, қауымд. профессор (доцент) , Торайғыров университеті, Павлодар қ.

Толеранттылық жеке адамның, топтың, жалпы қоғамның жоғары рухани және интеллектуалдық дамуының белгісі болып саналады. Толеранттылық дегеніміз – адамның дүниетанымы, әртүрлі құндылық бағдары, мінез-құлық стереотиптері бар адамдар мен адамдар топтары арасындағы гуманистік қатынастарға қол жеткізуге бағытталған саналы іс-әрекеттерге дайындығы [1, 19 б]. Алайда, бұл құндылық бағдарлары мен мұраттарынан бас тартуды, немқұрайдылықты және мүдделердің бұзылуын білдірмейді, бірақ бір жағынан тұрақтылық адамның жеке позициясын жүзеге асыру қабілеті ретінде, екінші жағынан икемділік басқа адамдардың ұстанымдары мен құндылықтарын құрметтеу қабілеті.

Қоғамдық өмірдегі толеранттылықтың орны мен ролі туралы қағидалар Б. С. Гершунский, В. А. Лекторский, А. Н. Леонтьев, М. Мчедлов, А. В. Петровский, В. А. Тишков, О. Хеффе, т.б. еңбектерінде кездеседі. Бұл авторлар негізінен толеранттылықтың әлеуметтік-мәдени және этникалық сипаттарына көңіл бөледі. Педагогикалық зерттеулердің бірқатарында толеранттылық проблемасымен астасып жататын мәселелерге назар аударылады: ұлтаралық қарым-қатынастар, ұлтаралық қарым-қатынастарды тәрбиелеу, т.б. Толеранттылықтың жекелеген аспектілері қазақстандық ғалымдардың зерттеулеріне де арқау болды: Г. К. Исакова, М. А. Кучерова, П. И. Мамедова, Б. А. Тұрғынбаева, т.б. толеранттылықты қалыптастырудың жалпы мәселелерін қарастырса, С. Әмірғазин еңбектерінде дінаралық толеранттылық мәселелерінің әр жақтары ашылған. Г. А. Уманов осы жерде маңыздылыққа ие болады [2, 162 б.].

Толеранттылық тәрбиесінің мақсаты – жас ұрпақты ұлттық, әлеуметтік, діни көзқарасына, дүниетанымына, ойлау стилі мен мінез -құлқына қарамастан адамдармен және адамдар тобымен

конструктивті қарым-қатынасқа қажеттілік пен дайындыққа тәрбиелеу.

Бұл мақсатқа жету өзара байланысты екі блокқа біріктірілген нақты мәселелерді шешу кезінде мүмкін болады:

I. Балалар мен жасөспірімдерді бейбітшілікке, қабылдауға және тәрбиелеубасқа адамдарды түсіну, олармен оң қарым-қатынас жасау қабілеті:

- кез келген түрде зорлық-зомбылық пен агрессияға теріс көзқарасты қалыптастыру;

- өзіне және адамдарға, олардың мәдениетіне құрмет пен тануды қалыптастыру;

- ұлтаралық және дінаралық өзара әрекеттесу қабілетін дамыту;

- толеранттылық қарым-қатынас жасау қабілетін дамыту, олардың өкілеттілігі мен дүниетанымына қарамастан қоғам өкілдерімен конструктивті өзара әрекеттесу;

- толеранттылық шекарасын анықтау қабілетін қалыптастыру.

II. Қоғамда және білім беру саласында толерантты ортаны құру:

- қоғамдағы терроризмнің, экстремизм мен агрессияның алдын алу;

- ересектер мен балалар арасындағы қалыптасқан қарым-қатынасты, білім мен тәрбие жүйесін ізгілендіру мен демократияландыру;

- толеранттылық педагогикасының жетекші идеяларын білім беру реформасына енгізу;

- балалар мен жасөспірімдердің толеранттылығын тәрбиелеуге болашақ мұғалімдерді дайындау жүйесін реформалау.

Толеранттылыққа тәрбиелеу әрбір отбасында өз бастауын алуы бүгінде басты мәселеге айналуы тиіс. Толеранттылыққа тәрбиелеу ең бірінші отбасынан басталады. Отбасы жас ұрпақтарды жеке тұлға ретінде қалыптастырудың қайнар бастауы. Бала үшін отбасы бір жағынан – тіршілік қоршауы болса, екінші жағынан – тәрбиелік орта. Отбасында толеранттылыққа тәрбиелеу жолдарына келетін болсақ, М. И. Рожков пен М. А. Ковальчук толеранттылыққа тәрбиелеуде оқушылармен ата-аналардың өзара қарым-қатынасының сәтті шешу үшін педагог-психологқа субъектілік, тепе-теңдік, жекелеу, рефлексивтік көзқарас, толерантты орта жасау принциптерін ұсынды. Отбасындағы қарым-қатынастың дұрыс болып қалыптаспауы мұғалімдерді де, ата-аналарды да ойландыратын ортақ мәселелер. Толерантты парасаттың үлгісі қазақ билерінде көп кездеседі. Мысалы, Қазыбек

бидің қалмақ ханы Қоңтайшыға айтқан «біз қазақ деген мал баққан елміз» деп басталып, «досымызды сақтай білген елміз, дәм-тұзды ақтай білген елміз, асқақтаған хан болса, хан ордасын таптай білген елміз», «берсең жөндеп бітімді айт, не тұрысатын жерінді айт!» – деп аяқталатын сөздері өзара сыйластыққа шақырады [3, 57 б.].

Білім беру және тәрбиелеу жүйесінің маңызды міндеті өскелең ұрпақтың ынтымақтастық және өзара түсіністік негізінде басқалармен қарым-қатынас жасау, әртүрлі ұлттардың адамдарына құрметпен қарауға, көзқарастарды, әдет-ғұрыптар мен әдеттерді сол қалпында қабылдауға дайындығын қалыптастыру болып табылады.

Толеранттылықты тәрбиелеудегі шараларға мыналарды қарастыруға болады:

- оқушылардың бір-біріне жаны ашушылық, аяушылық сезімдерін тәрбиелейтін іс-шаралар.

- бір-бірін түсіне білуге үйрету, басқаның пікірімен санасу, конфликті жағдайдан шыға білу, басқа халықтардың, ұлттардың тарихы мен мәдениетіне қызығушылықтарын ояту, өзара көмекке ұмтылу бағытындағы іс-шаралар.

- белсенді өмірлік ұстанымдарын қалыптастыру, әр түрлі адамдар мен идеялар ортасында өмір сүруге бейімделу, өз құқығымен міндетін ғана біліп қоймай, басқаның еркі мен бостандығын да қадірлей білетін өзіндік ой-пікірі бар адамдарды тәрбиелейтін іс-шаралар.

Ортаңғы буын сыныптарында қарым-қатынасқа құралған ашық пікірлер сайысы, оқушыларды пікір таласуға, айтысуға үйрететін, конфликттерді бейбіт жолмен шешуге жеткізетін – оқытудың интерактивті әдістерін қолдану тиімді. Бұл әдістің артықшылығы басқаша ойлайтындарға, қарама-қарсы пікірлерге шыдамдылық танытуға төселдіреді, оқушының коммуникативтік қабілетін арттырады, жеке тұлғаны толеранттылыққа тәрбиелейді, қоршаған ортаға, табиғатқа, адамдарға өктемдік жүргізуге деген жек көрушілік сезімін оятады.

Барлық қабылданған шараларға қарамастан, жоғары сынып оқушыларының толеранттылығын қалыптастыру қазіргі білім беру жүйесі үшін өткір мәселе болып қала береді [4, 28 б.]. Жоғары сынып оқушыларының толеранттылығы көбінесе ересектердің толерантты мінез-құлқымен қалыптасады. Сондықтан педагогикалық қоғамдастықта толеранттылық туралы айту өте маңызды. Бүгінгі таңда оқулықтарды, ғылыми-әдістемелік ұсыныстарды, арнайы бағдарламаларды, тренингтерді, оқушыларды толеранттылыққа

тәрбиелеу бойынша жұмысқа мұғалімдерді даярлау, проблемаларды шешу нұсқалары, психологтардың ұсыныстары бар ата-аналар мен мұғалімдер үшін педагогикалық жағдайлардың практикалық жинақтарын жасау бойынша ойындарды әзірлеу мәселесі өткір түр. Осыған байланысты толеранттылық педагогикасының міндеттерінің бірі – білім беру мекемелерінің жетекшілерінің, мұғалімдердің, білімге қатысы бар барлық адамдардың кәсіби қажетті қасиеттері мен жеке қасиеттерін, арнайы дағдыларын дамыту мақсатында қайта даярлау жұмыстарын ұйымдастыру.

Барлық әлеуметтік құбылыстар жас ерекшеліктеріне байланысты максимализммен, күрделі әлеуметтік мәселелерді қарапайым және тез шешуге деген ұмтылыспен ерекшеленетін жастарға ерекше әсер етеді [5, 174 б.].

Қазіргі заманғы жоғары сынып оқушысы басқа адамдардың құқықтарын, әдет-ғұрыптарын, көзқарастары мен дәстүрлерін дұрыс қабылдап, түсініп, құрметтей білуі, басқа адамдардың құқықтарына зиян келтірместен және нұқсан келтірместен қоғамда өз орнын таба білуі керек [6, 214 б.].

Сонымен қатар, қазіргі жағдайда жоғары сынып оқушыларында өзін-өзі бағалау мен толеранттылықты қалыптастыру қажеттілігі туындайды, оны біз басқаларға толеранттылықтың қажетті шарты ретінде қарастырамыз.

Жоғары сынып оқушылары үшін толеранттылықтың «шекаралары» мәселесі де маңызды болып қала береді. Қоғамда, бір жағынан, өмірдің алуан түрлілігін көрсететін, бірақ, екінші жағынан, көбіне қоғамға қарсы құбылыстар ретінде қабылданатын адамдар тобы бар [7, 13 б]. Қылмыскерлер, жыныстық азшылықтардың өкілдері, нашакорлар, АИВ-мен ауыратын адамдар, сөзсіз, біздің қоғамда «ерекше». Оларға қалай қарау керек? Толеранттылық шексіз болуы керек пе, және біз мұндай жағдайларда шыдамды және сыпайы болуымыз керек пе?

Мұғалімнің, сынып жетекшісінің маңызды міндеті – жоғары сынып оқушылары адам құқықтарын белсенді қорғауға, кемсітушіліктің кез-келген түріне қарсы наразылық білдіру қабілетін қалыптастыру. Сынып жетекшісінің міндеті – толерантты мінез-құлықты үйрету және басқаны қабылдауға жалпы көзқарасты дамыту ғана емес, сонымен қатар түсіну мен ынтымақтастық формуласы бар белсенді толеранттылықты қалыптастыру.

Жоғары сынып жасы тұлғаның қалыптасуындағы негізгі кезеңдердің бірі болып қала береді. Қазіргі мектептерде жоғары

сынып оқушыларының толеранттылығын тәрбиелеу бізді қоршаған қоғам мен педагогикалық корпус шешетін әлеуметтік және педагогикалық мәселе ретінде қарастырылуы керек.

Біз белгілеген әлеуметтік және педагогикалық проблемаларды шешу үшін педагогтар мен білім алушылар арасында толеранттылықты қалыптастыру бойынша мақсатты жұмыс қажет: барлық білім беру менеджерлерінің біліктілік деңгейін арттыру; сынып жетекшілері мен мұғалімдерді тиісті даярлау жөніндегі бағдарламаларды, тренингтерді жаппай енгізу; отбасылық тәрбиені міндетті педагогикалық және психологиялық сүйемелдеу; сынып жетекшілігі институтын жетілдіру; жалпы білім беретін мектептерде, әсіресе жоғары сыныптарда ынтымақтастық педагогикасын базалық құрамдас бөлік ретінде пайдалану.

Осылайша, адамдардың бір-біріне деген толерантты қарым-қатынасын қалыптастыру үшін балаларды бала кезінен төзімділікке, құрметтеуге, түрлі пікірлер қабылдауға үйрету керек. Толеранттылықты қалыптастыру мен дамытуда отбасынан басқа білім беру мекемелері үлкен рөл атқаратынын атап өткім келеді. Сондықтан мектептер, колледждер мен университеттер жыл сайын балаларды төзімділікке шақыратын іс-шаралар өткізеді.

Шыдамды болыңыз және әрқашан басқаларды түсінуге тырысыңыз!

ӘДЕБИЕТТЕР

- 1 Асмолов А. Г. На пути к толерантному сознанию. М.: Смысл, 2000. С. 55.
- 2 Шалим В. В. Толерантность (культурная норма и политическая необходимость). Ростов н/Д, 2000. С. 255.
- 3 Лекторский В. А. О толерантности, плюрализме и критицизме // Вопросы философии. 1997. № 11. С. 46-54.
- 4 Декларация принципов толерантности ЮНЕСКО. Режим доступа <http://ps.lseptember.ru/2000/66/6-2.htm>
- 5 Шнекендорф З. К. Путеводитель по Конвенции о правах ребенка. М.: Изд-во МПГУ «СигналЪ», 2001. С. 224.
- 6 Солдатова Г. У., Шайгерова Л. А., Шарова О. Л. Тренинг «Учимся толерантности» // На пути к толерантному сознанию / под ред. А. Г. Асмолова. М.: Смысл, 2000. С. 180.
- 7 Савицкая Э. Закономерности формирования «модели культурного человека» // Вопросы философии. 1990. № 5. С. 61-74.